

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΕΓΗΣ ΕΥΖΩΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΕΙΑΣ

Τερζάκη Μαρία

Ψυχολόγος με Παιδαγωγική & Διδακτική επάρκεια

Πρόεδρος Συλλόγου Φίλων Ελληνικών Γραμμάτων & Τεχνών

Στέγης Ευζωίας και Αριστείας, www.elstea.net.

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η βιβλιογραφική αναφορά του θεωρητικού υπόβαθρου πάνω στο οποίο θεμελιώνονται τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα που έχουν σχεδιασθεί από τον Σύλλογο Φίλων Ελληνικών Γραμμάτων και Τεχνών, γνωστό ως «Στέγη Ευζωίας και Αριστείας». Σκοπός της «Στέγης Ευζωίας και Αριστείας», είναι η προώθηση της Γνώσης και των Τεχνών, με επίκεντρο την Αρχαία Ελληνική Γραμματεία, στην υπηρεσία της ανθρώπινης Ευζωίας «ευ ζην». Επίσης η θεωρητική διεύρυνση του ανθρωπίνου πνεύματος, με ιδεατό στόχο ιδέες, παρεμβάσεις και πράξεις που αποσκοπούν στη διαμόρφωση μιας καλύτερης κοινωνίας.

Ο Σύλλογος στα πλαίσια υλοποίησης του Σκοπού του :

- Σχεδιάζει προγράμματα για τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής ως «αληθούς ευζωίας» (Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια).
- Διοργανώνει Συνέδρια, Ημερίδες, Σεμινάρια, Διαλέξεις, Προβολές και Παρουσιάσεις.
- Σχεδιάζει και υλοποιεί Εκπαιδευτικά Προγράμματα για τους αναπτυσσόμενους.
- Διοργανώνει ποικίλες δραστηριότητες : Θεατρικές παραστάσεις, Θεατρικά δρώμενα, Μορφωτικές και Πολιτιστικές Εκδηλώσεις εν γένει, Εκπαιδευτικές και Ψυχαγωγικές Εκδρομές.
- Επιχειρεί και εκπονεί Επιστημονικές Έρευνες, που υποστηρίζουν τον τρόπο ζωής του «ευζην». (Πλάτων, Πολιτεία. Πλάτων Γοργίας, Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια κ.α.).

Λέξεις κλειδιά: Εκπαίδευση, Μόρφωση, Παιδεία, Αγωγή, Αρετές, Φιλοσοφία για παιδιά, Πνευματική Νοημοσύνη, Τέχνες.

1. Εισαγωγή

Ως έννοιες η Αρετή, η Ευτυχία και Ευζωία απασχόλησαν από νωρίς την Αρχαία Ελληνική σκέψη και διάνοηση. Είναι γνωστό το αξίωμα : «*Στους γονείς οφείλομεν το ζην, στους δε διδασκάλους το ευ ζην*» του Μ. Αλεξάνδρου.

Στην εποχή της κοινωνικο-οικονομικής και πολιτισμικής κρίσης, που διανύουμε. Εποχή της διασάλευσης των αντικειμενικών μέτρων, των αξιών της ζωής, της αβεβαιότητας και της σύγχυσης, οφείλουμε να δημιουργήσουμε σταθερές γέφυρες επικοινωνίας με τον εαυτό μας, τους άλλους, την κοινότητα που ζούμε. Οι έννοιες : Σχολείο, Οικογένεια και Κοινότητα, αποτελούν τρία διακριτά και συγχρόνως αλληλε-ξαρτώμενα συστήματα, των οποίων η αναγκαιότητα συνεργασίας επιτείνεται στη σύγχρονη εποχή μας. Διανοητές και ερευνητές με το έργο τους, έχουν θεμελιώσει και διευρύνει αυτό το επιστημονικό πεδίο, δημιουργώντας μια παρακαταθήκη αρχών, θεωρητικών και ερευνητικών μοντέλων, καθώς και μεθοδολογικών προσεγγίσεων, που στόχο έχουν την ανάπτυξη συνεργασίας και ενίσχυσης της αμφίδρομης σχέσης επικοινωνίας μεταξύ Σχολείου, Οικογένειας και Κοινότητας. (Μυλωνάκου-Κεκέ, 2009).

Η καταλυτική παρουσία της «Στέγης Ευζωίας και Αριστείας», στον σύγχρονο κόσμο, λαμβάνει ενεργά μέρος στις συνεργασίες αυτές μεταξύ των Σχολείου, Οικογένειας και Κοινότητας, μέσω των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων που έχει σχεδιάσει και υλοποιεί στους χώρους της. Απευθύνεται δε κυρίως σε μαθητές Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως επιλογή και με τη μορφή Σχολικών Εκπαιδευτικών εκδρομών. Ο Σύλλογος, ιδρύθηκε το 2019 και δραστηριοποιείται σε άνετο, ιδιόκτητο, φροντισμένο χώρο, με τις ανάλογες εγκαταστάσεις. Η έκταση 400 και πλέον m², είναι εξοπλισμένη με εργαστήρια και όλα τα απαραίτητα και σύγχρονα μέσα, για την επιτυχή εκπλήρωση των στόχων του. Το έμπυχο υλικό, οι «Φίλοι του Συλλόγου» που συμμετέχουν στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, είναι ταλαντούχοι, άρτια καταρτισμένοι και εφοδιασμένοι με πτυχίο Ανώτατης Εκπαίδευσης, σε συνεργασία με πανεπιστημιακούς δασκάλους. Διακρίνονται δε για την αγάπη τους προς το παιδί και είναι προσανατολισμένοι στην κατεύθυνση του «ευ ζην», στην Έρευνα και την «Δια Βίου Μάθηση». Ενδεικτικές, πρόσφατα δράσεις της Στέγης Ευζωίας και Αριστείας, είναι :

- Συνέδριο με αφορμή τον εορτασμό των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση του 1821, με θέμα : «*Ελευθερία*». Διεξήχθη στο Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο Δήμου Ηρακλείου (Π.Σ.Κ.), υπό την Αιγίδα της Επιτροπής «ΕΛΛΑΔΑ 2021» και την υποστήριξη της Περιφέρειας Κρήτης.
- Συνέδριο με αφορμή τον εορτασμό των 100 χρόνων από την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, με θέμα : «*Συνθήκη Ειρήνης, το Διεθνές Δίκαιο της Αρετής*». Διεξήχθη στο Π.Σ.Κ. Ηρακλείου υπό την Αιγίδα της Περιφέρειας Κρήτης.

- Ημερίδα με θέμα : «*Φιλοσοφία και Ψυχολογία συνομιλούν για τις Αρετές ως εργαλεία Αγωγής και Εκπαίδευσης*». Στο Π.Σ.Κ. Ηρακλείου, με την υποστήριξη της Περιφέρειας Κρήτης και τη Συνεργασία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Σε πολυπληθές ακροατήριο, με ελεύθερη είσοδο, παρουσιάστηκαν στο Π.Σ.Κ. Ηρακλείου :
 - ο Ποιητικό δρώμενο με θέμα «*Ο Νέος Ερωτόκριτος, το Έπος της ψυχής*», βασισμένο σε αποσπάσματα από το έργο του Βιτσέντζου Κορνάρου και Παντελή Πρεβελάκη.
 - ο Θεατρικό αναλόγιο με τίτλο «*ΕΛΛΑΣ*» του λόγιου Γ. Λαζάνη.
 - ο Θεατρική παράσταση με τίτλο «*Ειρήνη όπως Αρετή*», βασισμένη σε αποσπάσματα από την τραγωδία του Αισχύλου «Πέρσες» και το έργο του Ίταλο Καλβίνο.

Τόσο τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα, όσο και οι δράσεις του Συλλόγου «Στέγη Ευζωίας και Αριστείας», σκοπό έχουν : Να συμβάλλουν στην επίτευξη των στόχων της οικογένειας και της εκπαίδευσης. Στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, γνωστική και ηθική, σε μια εποχή που εγείρονται ζητήματα βίας, εκφοβισμού, αλληλεγγύης, κ.α. (Nussbaum, 2010) καθώς και αύξησης των παιδιών και εφήβων, που πάσχουν από κάποια ψυχική διαταραχή (UNISEF, 2020).

Αναλυτικότερα τώρα : σύμφωνα με την σύγχρονη βιβλιογραφία, Παιδεία είναι η γνωστική, συναισθηματική, ψυχική και πνευματική καλλιέργεια του ατόμου καθώς και η ανάπτυξη των έμφυτων και επίκτητων δεξιοτήτων του. Θεωρείται και είναι μια κοινωνική λειτουργία που παρέχει στον άνθρωπο γνώσεις και αξίες, για να μπορεί να ολοκληρωθεί σε κοινωνικό, πνευματικό και ηθικό επίπεδο, προωθώντας συνακόλουθα την ανάπτυξη και πρόοδο της Κοινωνίας μέσα στην οποία δραστηριοποιείται (Κωνσταντίνου, 2015).

Παιδεία και Εκπαίδευση, πέραν από τις γνώσεις που παρέχουν στο άτομο για την επαγγελματική του αποκατάσταση, επιτρέπουν στους νέους την καλλιέργεια του νου και της καρδιάς, την καλλιέργεια δεξιοτήτων, την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, την απόκτηση ευαισθησιών για τα κοινωνικά και τα περιβαλλοντικά προβλήματα. Ευγένεια, δημοκρατική στάση και σεβασμό στους άλλους και στα δικαιώματά τους. Με την έννοια αυτή εκπληρώνεται ο στόχος κοινωνικοποίησης και ο βασικότερος στόχος της Παιδείας, που δεν είναι άλλος από την ηθικοπνευματική ολοκλήρωση του ατόμου και τη δημιουργία υπεύθυνων, ικανών και δημοκρατικών πολιτών, που θα οδηγήσουν τόσο τον εαυτό τους, όσο και την κοινωνία σε πρόοδο και ευημερία (Ξωχέλης, 1983).

Η έννοια της Αγωγής, εκ του αρχαιοελληνικού «άγω», σημαίνει «οδηγώ». Αφορά στις καθορισμένες ενέργειες προς τα νεαρά και υπό ανάπτυξη άτομα, προκειμένου αυτά να εξελιχθούν ψυχο-σωματικά σε επίπεδο κοινωνικό, ηθικό, πνευματικό και αισθητικό, ώστε να διαμορφώσουν την

προσωπικότητά τους με βάση τις επικρατούσες δοξασίες και τους κανόνες συμπεριφοράς μιας κοινωνικής ομάδας (Καζεπίδης, 1998).

Σημειώνεται ότι η Παιδεία συνδέεται άμεσα με την έννοια της Εκπαίδευσης. Το συμπέρασμα αναδύεται μέσα από το Άρθρο 16 του Ελληνικού Συντάγματος, που ορίζει ότι : *«Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.»* (Βουλή των Ελλήνων, χ.χ).

Κατά τον Πλάτωνα *«Η παιδεία είναι αυτή που από την παιδική ηλικία οδηγεί τον άνθρωπο στην αρετή και του προκαλεί ισχυρή επιθυμία για αυτήν και για να γίνει ένας τέλειος πολίτης, που ξέρει να κυβερνά ή να κυβερνιέται σύμφωνα με το δίκαιο»* (Πλάτων, 1988).

Με την παρεμφερή έννοια Μόρφωση, νοείται η βελτίωση του ατόμου, τόσο σε πνευματικό όσο και σε ηθικό επίπεδο. Η βελτίωση στα δύο επίπεδα αυτά αποτελεί και βασικό στόχο της παρεχόμενης εκπαίδευσης (Λαγός, 2008).

Η Πνευματική Νοημοσύνη, ως όρος, εισάγεται από τους σύγχρονους ερευνητές (Zohar & Marshall, 2011) και το περιεχόμενό της τονίζει την σημασία της εκδίπλωσης του δυναμικού της ανθρώπινης φύσης. Η Sisk (2002) ορίζει την Πνευματική Νοημοσύνη ως τη δέκατη νοημοσύνη, που περιλαμβάνει και τις υπόλοιπες εννιά. Περιγράφεται ως βαθιά αυτοεπίγνωση, που μας επιτρέπει να αναπτύξουμε τη γνώση του εσωτερικού μας κόσμου, να εναρμονιστούμε με τη φύση και τον κόσμο και να αναγνωρίσουμε και να λύσουμε προβλήματα βαθύτερου νοήματος και αξίας (Sisk, 2002).

Η έννοια της Τέχνης για τον Αριστοτέλη είναι μια δημιουργική μίμηση, που έχει γνωστική και ηθική αξία. (Αριστοτέλης, 1995). Οι Τέχνες καλλιεργούν τις αρετές, εφόσον καλλιτέχνης σημαίνει αυτός που ασχολείται με την Τέχνη του κάλλους. Και κάλλος δεν σημαίνει μόνο την ομορφιά της εξωτερικής εμφάνισης στα αρχαία ελληνικά, αλλά κυρίως το κάλλος της ενάρετης ψυχής. Οι έμφυτες δεξιότητες του παιδιού αναπτύσσονται μέσα από τις δραστηριότητες των Εικαστικών, που ως ενεργητική διαδικασία του παιδιού πετυχαίνει να φέρει στην επιφάνεια και να αναπτύξει ολόπλευρα την προσωπικότητά του.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διεξοδική μελέτη των δυνατοτήτων της πολύπτυχης ανθρώπινης φύσης και της παιδαγωγικής επενέργειας για την εξέλιξη του ανθρώπου και του ιδεώδους, που τίθεται για την μελλοντική Κοινωνία.

2.1. Μέθοδος της έρευνας

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε είναι αυτή της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Περιλαμβάνει πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, βιβλία, αναφορές σε άρθρα, που παρουσιάζουν τόσο τις σύγχρονες όσο και τις παλαιότερες προσεγγίσεις, στο θέμα της μελέτης μας.

Τα βήματα που ακολουθήθηκαν για την συγγραφή της παρούσας βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι : Προσδιορίστηκαν οι λέξεις όροι-κλειδιά για την αναζήτησή τους στη βιβλιογραφία. Εντοπίστηκε η βιβλιογραφία και έγινε κριτική αποτίμησή της. Η διεξοδική μελέτη ξεκίνησε Οκτώβριο του 2023 και ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 2024. Τα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας αποτύπωσαν πληρέστερα τους όρους που πραγματεύεται η παρούσα ανασκόπηση.. Η στατιστική παρατήρηση στην υλοποίηση των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων ξεκίνησε τον Οκτώβρη του 2024 ως τέλος Μαρτίου του 2025.

2.2. Τα Αποτελέσματα της έρευνας

Για τον Ζαν Ζακ Ρουσσώ, «το πρόβλημα της εκπαίδευσης» δεν είναι ένα τεχνικό πρόβλημα της Παιδαγωγικής, είναι μια ψυχολογική διερεύνηση της φύσης του ανθρώπου» (Derathe, 1964). Στο έργο του «*Αιμίλιος*» ο Ζ. Ζ. Ρουσσώ αναφέρει πως υπάρχουν τρεις τρόποι αγωγής. Διακρίνονται δε από το διαφορετικό τρόπο εποπτείας εκ μέρους του παιδαγωγού ως εξής : Η Αγωγή από τη φύση. Η Αγωγή από τα πράγματα. Τέλος η Αγωγή από τους ανθρώπους. Οι τρεις αυτοί τρόποι οφείλουν να συμπορεύονται προκειμένου να ολοκληρωθεί το έργο της Αγωγής (Rousseau, 2001). Ο Ζ. Ζ. Ρουσσώ υποστηρίζει πως ο άνθρωπος καλείται να διαμορφώσει νόρμες και πρότυπα της κοινωνίας και βρίσκεται σε σχέση εξάρτησης μαζί της. Από την άλλη βρίσκεται ο φυσικός άνθρωπος, στον οποίο στοχεύει η *ρουσσωική αγωγή* : ένα όλον για τον εαυτό του, ένας ολοκληρωμένος αυθεντικός άνθρωπος, που έχει διαμορφωθεί σε συμφωνία με τις φυσικές του ιδιότητες (Rousseau, 2001) και απολαμβάνει την φυσική του ανεξαρτησία, πράγμα άγνωστο για τον άνθρωπο τον εξαρτημένο από το κοινωνικό σώμα. Στον «*Αιμίλιος ή περί αγωγής* » ο Ζ. Ζ. Ρουσσώ ναι μεν επισημαίνει την αντίθεση της ανθρώπινης φύσης και της κοινωνίας όσον αφορά την αγωγή (Eluqist, 1996) όμως δεν υποστηρίζει ότι θα έχει απωλέσει την ανθρώπινη φύση του. Αυτός ο άνθρωπος θα είναι σε σχέση αυτονομίας και συγχρόνως αλληλοσεβασμού με την Κοινωνία. Στο πρώτο βιβλίο του «*Αιμίλιος ή περί αγωγής*», ο Ρουσσώ αναφέρει πως η αρετή δεν διδάσκεται αλλά καλλιεργείται. Στο δεύτερο βιβλίο του συνδέει την Αρετή με την αυτονομία και αυτογνωσία, ενώ στο πέμπτο, συσχετίζει την Αρετή με τη σοφία ως φυσική ανάπτυξη του ανθρώπου. Ο Ζ. Ζ. Ρουσσώ, εμπνευσμένος από το πνεύμα των Αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, τονίζει την περιέργεια ως απορία, που είναι η κινητήριος δύναμη της φιλοσοφίας, σύμφωνα με τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα.

Η Παιδαγωγική Ανθρωπολογία, ως κλάδος των Επιστημών της Αγωγής (Καψάλης, 2024) διερευνά κατά πόσο ο άνθρωπος με τη βοήθεια των εκπαιδευτικών επιδράσεων και μέσων μπορεί να αναπτυχθεί ψυχικά και πνευματικά, σε σχέση με τη φύση του. Η ανθρώπινη φύση και η δυνατότητα της Αγωγής της, αποτελούν κεντρικό ζήτημα της Πλατωνικής παιδείας. Ως προς τη φύση της, ο Πλάτων ορίζει την Αγωγή ως ενέργημα (Πλάτων, 2006) δια του οποίου καθίσταται δυνατόν η ψυχή να στραφεί εντός της, σε φωτεινότερες και κάλλιστες περιοχές της φύσης της. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η Κακία οφείλεται στην κακή αγωγή. Η Γνώση οδηγεί τον άνθρωπο στο αγαθόν και ο άνθρωπος που γνωρίζει το αγαθόν, δεν πράττει το κακό. Έτσι δια της Αγωγής επιδιώκεται η τελειοποίηση του ανθρώπου (Πλάτων, 1988). Στο δεκάτομο έργο του «Πολιτεία», ο Πλάτων αναφέρει την Αγωγή του ανθρώπου, ως επιμέλεια των τριών μερών της ψυχής του δια των αρετών. Αρετή είναι υγεία, κάλλος, ευεξία, ευταξία (Πλάτων, 2006).

Για τον Σωκράτη η Αρετή υπάρχει στη Γνώση, γεγονός που σημαίνει ότι η Αγωγή είναι δυνατή (Πλάτων, 2009; Πλάτων, 2021). Η Αρετή είναι επίκτητη. Ιδιότητα που αποκτά ο άνθρωπος με διδασχή, επιμέλεια και άσκηση (Πλάτων, 2009). Σύμφωνα με τον Σωκράτη, κανείς δεν μπορεί να είναι ενάρετος, αν δεν γνωρίζει πρώτα τί σημαίνει Αρετή. Αν δηλαδή δεν συνειδητοποιήσει και κατανοήσει το περιεχόμενο της. Η Αρετή είναι γνώση και αποκτάται μόνο μέσω της Γνώσης. Διότι επί παραδείγματι, μπορεί κάποιος να είναι ανδρείος ή δίκαιος. Αν αγνοεί όμως τι είναι ανδρεία ή δικαιοσύνη, αυτό του αφαιρεί ένα σημαντικό μέρος από την αξία του και την αρετή του. Η Αρετή πρέπει να είναι συνειδητή ιδιότητα του καθενός και όχι μία τυφλή συνήθεια. Για τον Σωκράτη ο άνθρωπος γνωρίζει την αλήθεια, την Ιδέα, και η προσπάθεια της φιλοσοφικής σκέψης έγκειται στο να βοηθήσει τον άνθρωπο να την ξαναθυμηθεί, να την επαναφέρει στη μνήμη του. Ισχυριζόταν δε πως καμία φιλοσοφική θεωρία δεν «γέννησε» ο ίδιος, αλλά πως, δια της Μαιευτικής Μεθόδου, ως μαία, βοηθάει τον συνομιλητή του να «γεννήσει» από μέσα του, την αλήθεια.

Μια άλλη θεώρηση από τον Σταγειρίτη φιλόσοφο. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η Αρετή είναι έξις η οποία διέπεται από μέτρο, το οποίο μέτρο καθορίζεται από τον Λόγο. Εν τέλει ο Λόγος καθορίζει τη συμπεριφορά του ανθρώπου και αφορά και τη θεωρία και την πράξη. Γι' αυτό ο Αριστοτέλης διαχωρίζει την Αρετή σε διανοητική και ηθική (Ηθικά Νικομάχεια, 1103a5-19). Σε αρετή του νου και σε αρετή του χαρακτήρα (Αριστοτέλης, 2006). Στο τέταρτο κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου των Ηθικών Νικομαχείων (1105a28-33), ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για την «προαίρεσιν». Τη λογική δηλαδή επιλογή ή απόφαση με την οποία πράττει κάποιος μια πράξη. Ορίζεται λοιπόν η Ηθική Αρετή, ως μια πρακτική λογικής επιλογής. Η μεσότητα είναι συνθήκη που θέτει ο Λόγος. Η διανοητική αρετή ορίζεται από τον Αριστοτέλη (Ηθικά Νικομάχεια, 1103b32) ως «ορθός λόγος» (Αριστοτέλης, 2006). Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη πάντα, με τον νου, μετά την εξέταση πολλών συγκεκριμένων πραγμάτων, ανακαλύπτουμε ότι υπάρχει κάτω από αυτά κάποιο καθολικό,

το οποίο θα ισχύει για όλες τις περιπτώσεις. Επίσης υποστηρίζει ότι ο νους και «νοεῖν» κάτι και το υποδεικνύει αυτό το κάτι. Παρατηρούμε δηλαδή διάκριση μεταξύ της έννοιας του νου ως διανοητικής δύναμης καθ'αυτήν και του νοεῖν ή διανοεῖσθαι, το οποίο ερμηνεύεται ευρύτερα ως ενέργεια του νου και σχετίζεται με το συναίσθημα. Οι διανοητικές αρετές σχετίζονται με τον νουν και το «νοεῖν». Η διανοητική αρετή, που εμείς θα εξετάσουμε στη συνέχεια και θα συσχετίσουμε με την ηθική αρετή, για χάρη της εργασίας μας, είναι η Φρόνηση και σχετίζεται με το νοεῖν-διανο-εῖσθαι.

Στα Ηθικά Νικομάχεια (1140b20) η Φρόνηση ορίζεται ως «έξις μετά λόγου». Η Φρόνηση λοιπόν, είναι μια λογική συνήθεια, μια κατάσταση του λόγου με γνωσιακό περιεχόμενο, απαραίτητο, προκειμένου να κρίνει και να επιλέξει τί να πράξει. Διανοητική αρετή του νοεῖν, διανο-εῖται, παρατηρεῖ, κρίνει και αποφασίζει πως θα πράξει. Εκμαιεύει αυτό που είναι πλησιέστερο στον νουν, τον λόγο. Για τη Φρόνηση συζητά διεξοδικά ο Αριστοτέλης (Ηθικά Νικομάχεια, 1140a3-5, 1140a33-b4), ενώ όλες οι άλλες αρετές εξετάζονται για να αποσαφηνιστεί η Φρόνηση (Αριστοτέλης, 2006). Γι' αυτό κατέχει πρωτεύοντα θέση ανάμεσα στις διανοητικές αρετές, αφού είναι τόσο σημαντικό στη ζωή του κάθε ανθρώπου, η επιλογή που θα κάνει για προκλήσεις-πράξεις από τις πιο απλές ως τις πιο σημαντικές. Φρόνηση λοιπόν είναι η ορθή απόφαση, ορθή κρίση (Αριστοτέλης, 2006). Η ηθική αρετή δεν είναι για τον Αριστοτέλη μια άλογη πρακτική, αλλά σχηματοποιείται από τη Φρόνηση. Το διανοητικό συστατικό δηλαδή της ηθικής αρετής είναι η Φρόνηση. Η ηθική αρετή βρίσκεται σε στενή σχέση με τα πάθη. Πράξεις ανδρείας, δικαιοσύνης, υπερνικούν τα πάθη μας, εφόσον καθοδηγούνται από Φρόνηση. Η ανδρεία και η δικαιοσύνη είναι ηθικές αρετές, εφόσον είναι αζεχώριστα δεμένες με τη Φρόνηση. Οι βασικές αρχές της Φρόνησης πάλι βρίσκονται σε συμφωνία με τις ηθικές αρετές και η ορθότητα των ηθικών αρετών είναι εξαρτημένη από τη Φρόνηση (Αριστοτέλης, 2006). Ο Σωκράτης ταυτίζει την Αρετή με τη Γνώση, τον Λόγο. Ο Αριστοτέλης ορίζει την ηθική αρετή ως «μετά γνώσης λόγου» (Ηθικά Νικομάχεια, 1144b30) και υποστηρίζει πως όταν κάποιος έχει Φρόνηση, έχει όλες τις ηθικές αρετές και ότι η ζωή του ανθρώπου που ενεργεί με τους κανόνες της Αρετής είναι ευδαίμων (Αριστοτέλης, 2006). Ο άνθρωπος που ζει σε συμφωνία με τον νου, που υπηρετεί τον νου και τον φροντίζει θα είναι φρόνιμος, θα πράττει ηθικά, θα ωφελεί εαυτόν και άλλους και θα είναι στη προοπτική της ευδαιμονίας. «Για την Αρετή δεν είναι αρκετό να ξέρουμε τι είναι, αλλά πρέπει να προσπαθήσουμε να την αποκτήσουμε και να την ασκούμε» (Αριστοτέλης, 2006). «Η ευδαιμονία είναι κάποια ενέργεια της ψυχής κατ'αρετήν» (Αριστοτέλης, 2018).

Η Φιλοσοφία σήμερα μοιάζει εν πολλοίς αποκομμένη από τη καθημερινότητά μας. Θα μπορούσε να αποτελέσει μια δραστηριότητα κριτικής σκέψης, συλλογισμού και προβληματισμού στην οποία ο κάθε ένας μετέχει, όμως εν τέλει συνιστά ένα πεδίο έρευνας που απευθύνεται σε ειδικούς. Κάποιες απόπειρες να επανέλθει η Φιλοσοφία στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου, είναι η Φιλοσοφική Συμβουλευτική και η Φιλοσοφία για Παιδιά.

Τη δεκαετία του 1970, ο Matthew Lipman εισήγαγε στην Αμερική ένα νέο φιλοσοφικό-παιδαγωγικό κίνημα, γνωστό ως «Φιλοσοφία για Παιδιά». Το κίνημα αυτό υποστηρίζει ότι η Φιλοσοφία είναι μια δραστηριότητα και όχι ένα σύνολο θεωριών ή δεδομένων- που μπορεί και πρέπει να ασκείται από τα παιδιά 4-12 ετών ως ερευνητική, διαλογική και κριτική διαδικασία. Η διαλεκτική και μαιευτική μέθοδος του Σωκράτη, καθώς και αρκετοί σύγχρονοι φιλόσοφοι υπήρξαν πυλώνες για τη διαμόρφωση του κινήματος του Lipman, το οποίο μεταξύ άλλων υποστηρίζει πως η αφαιρετική σκέψη των παιδιών μικρής ηλικίας, τα καθιστά πιο δεκτικά στην κατανόηση των φιλοσοφικών αρχών, ενώ παράλληλα τα βοηθά να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη και τις «συλλογιστικές» τους δεξιότητες (Haynes, 2009).

Σκοπός του κινήματος αυτού είναι η ανάπτυξη δεξιοτήτων στα παιδιά από μικρή ηλικία, οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ολότητας της προσωπικότητάς τους.

Οι παιδαγωγικές αρχές του Πλούταρχου, διαφαίνονται κυρίως στο έργο του *«Περί Παίδων Αγωγής»*. Για τον Πλούταρχο η διαπαιδαγώγηση του ανθρώπου είναι χρήσιμο να ξεκινά από μικρή ηλικία, με ευθύνη των γονέων. Η ψυχή των παιδιών, τρυφερή και εύπλαστη πρέπει να καλλιεργείται με τις αρετές. *«Για το απόλυτο ολοκλήρωμα της αρετής πρέπει να συντρέχουν τρεις προϋποθέσεις : η φύση, ο λόγος και η συνήθεια. Και ονομάζω λόγο τη μάθηση. Οι απαρχές της αρετής υπάρχουν στη φύση του ανθρώπου, η καλλιέργειά τους όμως έγκειται στη μάθηση-λόγο, και τέλος με τη συνήθεια, την πράξη των αρετών, εξασφαλίζεται ένας σπουδαίος χαρακτήρας για το παιδί που ούτε ο χρόνος, ούτε οτιδήποτε άλλο μπορούν να καταστρέψουν. Σε όποιο από αυτό υστερήσει η αρετή, ως προς αυτό θα χωλαίνει. Η φύση χωρίς τη μάθηση, είναι τυφλή, η μάθηση πάλι χωρίς τη φύση είναι ελλιπής και η πράξη-άσκηση χωρίς αυτά τα δύο είναι ατελής»* (Πλούταρχος, 2002).

Ο Πλούταρχος για να επισημάνει τη σημασία και δυνατότητα της φύσης της ψυχής μα και της μάθησης και επιμέλειας παρομοιάζει τη ψυχή και τον παιδαγωγό με χωράφι και γεωργό αντίστοιχα. Ένα χωράφι είναι εκ φύσεως γόνιμο. Όμως αν δεν καλλιεργηθεί και παραμεληθεί γίνεται χέρσο. Υπάρχει από την άλλη, ένα χωράφι στέρφο και περισσότερο από όσο πρέπει τραχύ, το οποίο όμως αν καλλιεργηθεί, δίνει αμέσως άφθονους καρπούς. Και συνεχίζει ο Πλούταρχος. Στην απαλή ψυχή των παιδιών, ενσταλάζεται κάθε τι που μαθαίνουν. Όπως ακριβώς οι σφραγίδες τυπώνονται στο μαλακό κερί. Έτσι οι γνώσεις εμφυτεύονται στις ψυχές των ανθρώπων. Γι' αυτό πρέπει να αναζητήσουμε παιδαγωγούς ακέραιους στη προσωπική τους ζωή, αψεγάδιαστους στη συμπεριφορά και άρτια καταρτισμένους. Οι παιδαγωγοί βάζουν με ενδιαφέρον τις παραινήσεις στις ψυχές των παιδιών, για να βλαστήσουν μέσα τους οι αρετές. *«Η παιδεία είναι το πολυτιμότερο αγαθό στον άνθρωπο»*, τονίζει ο Πλούταρχος.

3. Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας κατέδειξαν πως το αίτημα όλων των εποχών για Παιδεία, Αγωγή, Μόρφωση και Εκπαίδευση, είναι η καλλιέργεια και ανάπτυξη της ανθρώπινης φύσης. Ο βασικός στόχος των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, που είναι η «εκμείευση» της εγγενούς γνώσης-αρετών των παιδιών, η καλλιέργειά τους και η παρότρυνση να αναλάβουν δράση της γνώσης -αρετών, έχει επιτευχθεί. Με βάση τη θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης του Jack Mezirow (Mezirow, 2009), ενδεχομένως ο παιδαγωγός να κληθεί και στο μετασχηματισμό προβληματικών πλαισίων αναφοράς, δομές σκέψεων, νοητικές συνήθειες, νοηματικές προοπτικές, έτσι ώστε να γίνουν ευδιάκριτα, ανοικτά, στοχαστικά και δεκτικά στην ανατροφοδότηση.

Οι Παιδαγωγοί και εκπαιδευτές της «Στέγης Ευζωίας και Αριστείας» πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις. Έχουν προσεγγίσει βιβλιογραφικά τις έννοιες και «κατέχουν» τις διανοητικές και ηθικές αρετές εκείνες, στο βαθμό που είναι σε θέση να εμπνεύσουν και να τις εκμαιεύσουν από τον νου και τη ψυχή των παιδιών-μαθητών μας.

Όπως ανέδειξε η έρευνα, με την σχεδίαση, οργάνωση και υλοποίηση των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων μας σε δύο μέρη, επιτυγχάνονται οι στόχοι.

Στο πρώτο μέρος προβάλλονται κινούμενες εικόνες (βίντεο) στα παιδιά, δημιουργίες των μελών του Συλλόγου, το οποίο αποτελεί διασσκευή ενός γνωστικού θέματος. Το θέμα είναι προσαρμοσμένο στο πρόγραμμα του Σχολείου και η επιλογή του γίνεται σε συνεργασία με τους Εκπαιδευτικούς του Σχολείου, που μας επισκέπτονται. Μέσα από την αλληλεπίδραση παιδαγωγού και μαθητών, εκμαιεύονται και καλλιεργούνται οι αρετές, τις οποίες ο παιδαγωγός κατέχει ο ίδιος.

Στο δεύτερο μέρος, τα παιδιά συμμετέχουν σε διάφορα Εργαστήρια, ανάλογα με την ηλικία τους, και σε συνεργασία με τους Εκπαιδευτικούς των Σχολείων. Εργαστήρια Εικαστικών και Γλυπτικής. (Ζωγραφικής, Αγιογραφίας, Πηλοπλαστικής κλπ.). Εδώ αναπτύσσεται η δημιουργικότητα των παιδιών, η αυτοπεποίθηση, η συγκέντρωση και έκφραση μέσα από διάφορες τεχνικές. Τα παιδιά σχετίζονται με την Παράδοση και την Τέχνη και μέσα από διάλογο ενθαρρύνονται να κάνουν πράξη τις αρετές της φιλίας, του μέτρου, του αλληλοσεβασμού, της εύρυθμης συνεργασίας, της εν-συναίσθησης, της αυτοεκτίμησης, του αυτοέλεγχου κ.α.

Στο μεταξύ των δύο μερών του προγράμματος διάλλειμα, τα παιδιά μπορούν να κινηθούν ελεύθερα, να παίξουν στη φύση, σε κατάλληλα διαμορφωμένο χώρο με εγκαταστάσεις αθλοπαι-διών, να παίξουν επιτραπέζια παιχνίδια ή να εξερευνήσουν τις βιβλιοθήκες της Στέγης.

Εν κατακλείδι τα Εκπαιδευτικά προγράμματά μας ως προς την επιστημονική εγκυρότητα και την παιδαγωγική σκοπιμότητα και καταλληλότητα πληρούν τους πιο κάτω όρους :

- Ανταποκρίνονται στις ανάγκες στο πλαίσιο της Αγωγής των παιδιών.

- Προβάλλονται γνώσεις, αξίες, αρετές και δεξιότητες.
- Η διδακτική προσέγγιση είναι η πλέον φιλική, δραστήρια και αποτελεσματική.
- Καλλιεργούνται οι αξίες, οι αρετές, η Συναισθηματική και Πνευματική Νοημοσύνη.
- Συνδέονται με τη σχολική εκπαιδευτική διαδικασία, του επιπέδου της τάξης τους.
- Συμβάλλουν στην ευθύνη της οικογένειας για γνωστική και ηθική ανάπτυξη των παιδιών.
- Προάγουν την ατομική, συνεργατική, βιωματική, διερευνητική και εργαστηριακή προσέγγιση της γνώσης, καθώς και την ανάπτυξη δεξιοτήτων και στάσεων.
- Ενθαρρύνουν την κριτική σκέψη και τη δημιουργικότητα.
- Δεν έχουν ως αυτοσκοπό την προώθηση εμπορικών συμφερόντων.
- Πληρούν τους κανόνες ασφαλείας και υγιεινής και χαρακτηρίζονται από αισθητική κατάλληλη, δομή και οργάνωση.

Βιβλιογραφία (Βιβλιογραφικές αναφορές)

Ελληνόγλωσση

- Αντωνίου, Χ. (1997). *Σοφιστές και παιδεία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Αριστοτέλης. (2006). *Ηθικά Νικομάχεια* (Δ. Λυπουρλής, Μετάφ.). Αθήνα: Ζήτρος.
- Αριστοτέλης. (2018). *Ηθικά Ευδήμεια* (Β. Μπετσάκος, Μετάφ.). Αθήνα: Ζήτρος.
- Αριστοτέλης, (1995) *Περί Ποιητικής*, (Π. Νικολούδης, Μετάφ.). Αθήνα: Κάκτος.
- Καζεπίδης, Τ. (1998). *Η φιλοσοφία της παιδείας*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Καψάλης, Α. (2024). *Παιδαγωγική ανθρωπολογία*. Αθήνα: Αφοί Κυριακίδη.
- Κωνσταντίνου, Χ. (2015). *Το καλό σχολείο, ο ικανός εκπαιδευτικός και η κατάλληλη αγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.
- Λαγός, Δ. (2008). *Εισαγωγή στην παιδαγωγική επιστήμη*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές Σημειώσεις Διδασκαλίας.
- Haynes, J. (2009). *Τα παιδιά ως φιλόσοφοι*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Lightfoot, C., Cole, M., & Cole, S. R. (2014). *Η ανάπτυξη των παιδιών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Mezirow, J. (2007). *Η μετασχηματίζουσα μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μέρυ, Τ. (2002). *Πρόσκληση στην προσωποκεντρική προσέγγιση*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μυλωνάκου-Κεκέ, Η. (2009). *Συνεργασία σχολείου, οικογένειας και κοινότητας*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ξωχέλης, Π. (1983). *Θεμελιώδη προβλήματα της παιδαγωγικής επιστήμης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

- Πλάτων. (1988). *Πλάτωνος Νόμοι (α'-ζ')* (Β. Μοσκόβης, Μετάφ.) Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Πλάτων. (2006). *Πολιτεία* (Θ. Μαυρόπουλος, Μετάφ.). Αθήνα: Ζήτρος.
- Πλάτων. (2008). *Γοργίας* (Η. Βαβούρας, Μετάφ.). Αθήνα: Ζήτρος.
- Πλάτων. (2009). *Πρωταγόρας* (Η. Σπυρόπουλος, Μετάφ.). Αθήνα: Ζήτρος.
- Πλάτων. (2021). *Μένων* (Δ. Τζωρτζόπουλος, Μετάφ.). Αθήνα: Ζήτρος.
- Πλούταρχος. (2002). *Περί παιδων αγωγής* (Γ. Ράπτης, Μετάφ.). Αθήνα: Ζήτρος.
- Rousseau, J. J. (2001). *Αιμίλιος ή περί αγωγής* (τ. Α'). Αθήνα: Πλέθρον.
- Zohar, D., & Marshall, I. (2001). *Πνευματική νοημοσύνη: Η υπέρτατη νοημοσύνη* (Μετάφ.). Αθήνα: Έσοπτρον.

Ξενογλώσση

- Bunge, W., & Bordessa, R. (1975). *The Canadian alternative: Survival, expeditions and urban change*. Toronto, Canada: Dept. of Geography, Atkinson College, York University.
- Dander, A. (2002). *Reinventing Paulo Freire: Pedagogy of love*. Boulder, CO: Westview Press.
- Derathé, R. (1984). *L'homme selon Rousseau*. In P. Bénichou, E. Cassirer, R. Derathé, Ch. Eisenmann, V. Goldschmidt, L. Strauss, & E. Weill, *Pensée de Rousseau* (pp. xx-xx). Paris: Seuil.
- Elmqvist, C. (1996). *Rousseau: Père et fils*. Odense, Denmark: Odense University Press.
- Nussbaum, M. C. (2010). *Not for profit: Why democracy needs humanities*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sisk, D. (2002). *Spiritual intelligence: The tenth intelligence that integrates all other intelligences*. Gifted Education International, 16(3), 208-213. <https://doi.org/10.1177/026142940201600304>
- Thorne, B. (1992). *Carl Rogers*. London, UK: Sage Publications.

Δικτυογραφία

- Σύνταγμα. (χ.χ.). Ανακτήθηκε 10 Μαρτίου 2025, από <https://www.hellenicparliament.gr/vouli-ton-ellinon/to-politevma/syntagma/article-16/>
- Σύλλογος Φίλων Γραμμάτων και Τεχνών «Στέγης Ευζωίας και Αριστείας» (χ.χ.). Ανακτήθηκε 10 Μαρτίου 2025, από <https://www.elstea.net/>